



THE SPECIFICS OF ENVIRONMENTAL LAW IN THE ARAL SEA REGION: THE REPUBLIC OF KARAKALPAKSTAN

Jaksilikova Sluxan Maqsud qizi

2nd-year student, Samarkand Regional Academic Lyceum under Tashkent State University of Law
Tel: +998912702209

Xoldorova Hulkar Boboyor qizi

2nd-year student, Samarkand Regional Academic Lyceum under Tashkent State University of Law
Tel: +998930712579

Article history:	Abstract:
Received: 11 th June 2026 Accepted: 10 th July 2026	This article analyzes the constitutional right of the population to a favorable environment, focusing on the Aral Sea region—specifically the Republic of Karakalpakstan. The legal status of the region as an ecological disaster zone was examined based on Articles 49 and 115 of the Constitution of the Republic of Uzbekistan, the 2021 UN resolution, and the President's Resolution No. PQ-5202. The study identified legal gaps in the mechanism for compensating environmental damage. The research employed comparative-legal and statistical methods, alongside an analysis of judicial practice. Proposals are put forward regarding the establishment of an environmental compensation fund and the assurance of citizens' rights to reliable environmental information.

Keywords: Aral Sea region, Republic of Karakalpakstan, environment, resolution, President, environmental disaster, legal regime, legal gaps, comparative-legal, court, compensation, information.

OROLBO'YI MINTAQASIDA EKOLOGIK HUQUQNING 'O'ZIGA XOSLIGI: QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASI

Jaksilikova Sluxan Maqsud qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti huzuridagi Samarqand viloyati akademik litseyi 2-bosqich talabasi
Tel: +998912702209

Xoldorova Hulkar Boboyor qizi Toshkent davlat yuridik universiteti huzuridagi Samarqand viloyati akademik litseyi 2-bosqich talabasi
Tel: +998930712579

Annotatsiya. Ushbu maqolada Orolbo'yi mintaqasi, xususan Qoraqalpog'iston Respublikasi misolida aholining qulay atrof-muhitga bo'lgan konstitutsiyaviy huquqi tahlil qilinadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 49 va 115-moddalari, BMTning 2021-yilgi rezolyutsiyasi va Prezidentning PQ-5202-sonli Farmoni asosida mintaqaning ekologik ofat zonasi sifatidagi huquqiy rejimi o'rganildi. Tadqiqot davomida ekologik zararni qoplash mexanizmidagi huquqiy bo'shliqlar aniqlandi. Tadqiqot qiyosiy-huquqiy va statistik usullarda olib borilib, sud amaliyoti tahlil qilindi. Maqolada ekologik kompensatsiya jamg'armasini tashkil etish va fuqarolarning ishonchli ekologik axborotga bo'lgan huquqini ta'minlash bo'yicha takliflar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: *Orolbo'yi mintaqasi, Qoraqalpog'iston Respublikasi, atrof-muhit, rezolyutsiyasi, prezident, ekologik ofat, huquqiy rejim, huquqiy bo'shliqlar, qiyosiy-huquqiy, sud, kompensatsiya, axborot*

Orol dengizining qurishi XX asrning eng yirik ekologik falokatlaridan biri sifatida tan olingan. 1960-yillarda 68 ming kvadrat kilometr maydonni egallagan, dunyodagi to'rtinchi yirik ko'l hisoblangan dengizning qurishi aynan shu yillardan boshlandi. O'sha davrda paxta yakkahokimligini rivojlantirish maqsadida Amudaryo va

Sirdaryodan suvning cheklovsiz olinishi dengizga quyiladigan suvni keskin kamaytirib yubordi. 1970-1980-yillarga kelib suv sathi yiliga 50-60 santimetrdan pasaya boshladi. 1987-yilda Orol ikkiga - Shimoliy va Janubiy Orolga bo'linib ketdi. Jarayon to'xtamadi, 2002-2003-yillarda Janubiy Orolning o'zi Sharqiy va G'arbiy



qismlarga ajraldi. 2009-yilda Sharqiy havzaning katta qismi qurib qoldi, 2014-yilning yozida esa NASA tarixda birinchi marta Sharqiy Orolning butunlay quriganini sun'iy yo'ldosh orqali qayd etdi. Bugungi kunda dengizning avvalgi hajmidan atigi 10 foiz atrofida suv qolgan,

xolos. Bu falokatning eng og'ir yukini Qoraqalpog'iston Respublikasi ko'tardi. Dengiz o'rnida paydo bo'lgan 5,5 million gektarlik Orolqum cho'lidan har yili 100 million tonnadan ortiq tuz, chang va qum aralashmasi ko'tarilib, minglab kilometrga tarqalmoqda. Natijada aholida kamqonlik, buyrak va nafas yo'llari kasalliklari ko'paydi, qishloq xo'jaligi yaroqsiz holga keldi. Shu sababli Orolbo'yi mintaqasi rasmiy ravishda ekologik ofat zonasi deb e'lon qilindi.

So'nggi yillarda davlat tomonidan bu muammoni yumshatish uchun tizimli choralar ko'rilmog'da. 2018-yildagi PQ-4027, 2021-yildagi PQ-5202-sonli qarorlar, BMT Bosh Assambleyasining 2021-yil 18-maydagi Orolbo'yini ekologik innovatsiyalar va texnologiyalar zonasi deb e'lon qilgan rezolyutsiyasi asosida maxsus Davlat dasturlari qabul qilindi. 2018-yildan buyon dengiz tubining 1,6 million gektar maydoniga saksovul va yulg'un kabi cho'l o'simliklari ekildi. Qoraqalpog'istonda ichimlik suvi tarmoqlari to'liq yangilandi, Nukus, Mo'ynoq va Qo'ng'irotda zamonaviy shifoxonalar qurildi. UNDP, Jahon banki, Yaponiya va BAA kabi xalqaro tashkilot va davlatlar tomonidan 200 million dollardan ortiq grant jalb qilinib, yashil iqtisodiyot va ekoturizm loyihalari yo'lga qo'yildi.

Yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning 49-moddasida har kimning qulay atrof-muhitga bo'lgan huquqi, 115-moddasida esa davlatning Orolbo'yi ekotizimini muhofaza qilish va tiklash majburiyati alohida mustahkamlab qo'yildi. Ushbu maqolaning maqsadi - ana shu choralarning huquqiy asoslari qay darajada yetarli ekanligini va amaldagi qonunchilikdagi bo'shliqlarni tahlil qilishdan iborat.

So'nggi yillarda, ayniqsa hozirgi kunda bu vazifani bajarish bo'yicha davlat tomonidan misli ko'rilmagan e'tibor qaratilmoqda. BMT Bosh Assambleyasining 2021-yil 18-maydagi Orolbo'yini ekologik innovatsiyalar va texnologiyalar zonasi deb e'lon qilgan rezolyutsiyasi, Prezidentning 2018-yildagi PQ-4027 va 2021-yildagi PQ-5202-sonli qarorlari asosida keng ko'lamli davlat dasturlari ishga tushdi.

Ayniqsa 2024-2026 yillarda Qoraqalpog'istonga berilayotgan imkoniyatlar butunlay boshqacha darajaga chiqdi. 19-sentabr kuni Nukusda bo'lib o'tgan yig'ilishda Prezident Shavkat Mirziyoyev Qoraqalpog'iston uchun alohida imtiyozlar tizimini e'lon qildi. Hozirda Qoraqalpog'istonda foyda, yer va mol-mulk soliqlari 2 baravarga pasaytirildi, sanoat korxonalari uchun elektr

tarifi 15 foizga arzonlashtirildi, ijtimoiy soliq 1 foiz etib belgilandi. Bunday imtiyoz respublikaning boshqa bironta hududida yo'q.

Natija ham ko'rinmoqda. O'tgan yili Qoraqalpog'istonga 1 milliard 700 million dollar investitsiya kiritildi, bu 2021-yildagidan 22 baravar ko'p. Joriy yilning birinchi yarmida iqtisodiyot 10,2 foiz o'sib, Qoraqalpog'iston Toshkent shahridan keyin ikkinchi o'ringa chiqdi.

Prezidentning eng yangi g'oyasi - "Qoraqalpog'istonda biznes qiling" tashabbusi bo'ldi. Davlat rahbarining ta'kidlashicha, tadbirkorlarga Toshkent, Samarqand yoki Buxoroga nisbatan ham qulay sharoit yaratib berilishi kerak. Buning uchun energiya, kommunal xizmatlar, yo'l va soliq sohasida qo'shimcha imtiyozlar berilmoqda. Orolbo'yining o'zi esa yashil energiya markaziga aylantirilmoqda. So'nggi yillarda 860 megavattli yangi quvvatlar ishga tushirilib, yashil energiya ulushi 23 foizga yetdi. Faqat 19-sentabrdagi tashrifning o'zida 7 milliard dollarlik 47 ta loyihaga start berildi, jumladan Qo'ng'irotda 2,6 milliard dollarlik 1500 megavattli ulkan shamol elektr stansiyasi qurilishi boshlandi. Yangi mexanizm - karbon krediti joriy etildi. Yashil energiyani karbon kreditga aylantirish orqali yiliga 50-100 million dollar daromad olish va bu mablag'ni to'g'ridan-to'g'ri Qoraqalpog'istonning o'zida qoldirish rejalashtirilgan. Yil yakunigacha Orolning 50 ming gektarida o'rmon karbon krediti dasturi boshlanadi. Bundan tashqari sun'iy intellekt va data-markazlar uchun 8 milliard dollarlik 6 ta yirik loyiha amalga oshiriladi.

Infratuzilma sohasida ham katta ishlar ketmoqda. 2026-yilda Qoraqalpog'istonda infratuzilma uchun 150 milliard so'm, ichimlik suvi ta'minotini yaxshilash uchun 2,2 trillion so'm yo'naltiriladi. A-380 magistralining 240 kilometri beton qoplamaga o'tkazildi, 2026-yil mart oyidan Toshkent-Nukus tezyurar poyezdi yo'lga qo'yilib, yo'l vaqti 16 soatdan 7 soatga qisqaradi. Tibbiyotda Nukusda jigar va buyrak transplantatsiyasi yo'lga qo'yildi, Orolbo'yi bolalar shifoxonasida 150 turdagi yuqori texnologik xizmat ko'rsatilmoqda.

Agar hozir boshlangan ishlar shu sur'atda davom etsa, Orolbo'yi 3-4 yildan keyin butunlay boshqa qiyofaga kiradi. 2030-yilgacha qurigan dengiz tubining yana 1 million gektaridan ortiq qismiga yashil qoplam barpo etish rejalashtirilgan. Bu degani tuzli bo'ronlar asta-sekin kamayadi, havoda chang miqdori pasayadi.

Ikkinchi katta o'zgarish - iqtisodiy manzarada bo'ladi. Qoraqalpog'iston yashil energiya hisobidan yiliga qo'shimcha daromad topadigan birinchi hududga aylanadi. Karbon krediti, 8 milliard dollarlik sun'iy intellekt va data-markazlar, yangi logistika markazlari - bularning barchasi Mo'ynoq va Qo'ng'irotda kabi chekka tumanlarda ham yangi, yuqori maoshli ish o'rinlarini yaratadi.



Huquqiy jihatdan ham buriilish kutilmoqda. Hozir 53 ta ekologik qonunni bitta Ekologiya kodeksiga birlashtirish ustida ish ketmoqda. Agar ushbu kodeks va Orolbo'yi aholisi uchun kompensatsiya jamg'armasi to'g'risidagi alohida tartib qabul qilinsa, fuqaro endi "havo yomon" deb shikoyat qilibgina qolmay, buning uchun qonuniy haq talab qila oladigan darajaga chiqadi. Qisqasi, yaqin kelajakda Orolbo'yi endi "falokat zonasi" degan nomdan chiqib, tabiatni tiklash va qonun orqali adolatni tiklash bo'yicha butun dunyoga namuna bo'ladigan hududga aylanishi mumkin.

Xulosa o'rinda shuni aytish mumkinki, Orolbo'yi masalasi endi faqat Qoraqalpog'istonning muammosi emas. Bu - qonun qanchalik hayotga yaqin bo'lishi kerakligini ko'rsatadigan sinov.

Biz ko'pincha huquqni qog'ozdagi modda deb o'ylaymiz. Lekin Orolbo'yida huquq - bu toza havo bilan nafas ola olish, bolaning sog'lom tug'ilishi, odamning o'z yurtida qolib yashay olishi degani. Agar qonun shu narsani ta'minlab bera olmasa, uning qanchalik chiroyli yozilgani ahamiyatli emas.

Shuning uchun ham bu mavzuni o'rganishning asosiy maqsadi biror kimnidir ayblash emas. Asosiy maqsad - kelajakda shunga o'xshash xatolar takrorlanmasligi uchun huquqiy ongni shakllantirish. Tabiatga yetkazilgan zarar ertaga sudda da'vo bo'lib kelishini, har bir qarorning ekologik oqibati borligini tushunish.

Qoraqalpog'iston misoli shuni ko'rsatadiki, davlat e'tibori va imtiyozlar muhim, lekin eng muhimi - odamlarning o'z huquqini bilishi va talab qila olishi. Qonun ishlashi uchun avvalo jamiyat uni talab qilishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

Normativ-huquqiy hujjatlar

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. Yangi tahriri. 2023-yil 30-apreldagi referendumda qabul qilingan, 1-maydan kuchga kirgan. 49-, 66-, 115-moddalari.
2. O'zbekiston Respublikasining "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonuni. Lex.uz BMT Bosh Assambleyasining 2021-yil 18-maydagi "Orolbo'yi mintaqasini ekologik innovatsiyalar va texnologiyalar zonasi deb e'lon qilish to'g'risida"gi Maxsus rezolyutsiyasi.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 23-noyabrdagi PQ-4027-sonli "Qoraqalpog'iston Respublikasida ekologik vaziyatni yaxshilash va Orolbo'yi hududining barqaror rivojlanishini ta'minlash bo'yicha mahalliy ijro hokimiyati organlari faoliyatini takomillashtirish to'g'risida"gi Qarori.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 29-iyuldagi PQ-5202-sonli "BMTning

Orolbo'yi mintaqasini ekologik innovatsiyalar va texnologiyalar zonasi deb e'lon qilish to'g'risidagi rezolyutsiyasini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni.

Rasmiy saytlar va davlat dasturlari materiallari

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 19-sentabrdagi Nukus shahrida o'tkazilgan "Qoraqalpog'istonni rivojlantirish va aholi farovonligini oshirish bo'yicha yangi vazifalar belgilandi" mavzusidagi yig'ilishi materiallari. President.uz rasmiy sayti.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tadbirkorlar bilan uchrashuvi. "Qoraqalpog'istonda biznes qiling" tashabbusi. Zamon.uz, 2025.
3. Orolbo'yi mintaqasini rivojlantirish jamg'armasi va 2020-2026-yillarga mo'ljallangan Davlat dasturlari. UNDP Uzbekistan va Vazirlar Mahkamasi ma'lumotlari.

Ilmiy maqolalar va internet resurslari

1. Berdiqulova M.F. Ekologik ofat zonalarining huquqiy rejimi. Orolbo'yi ekologik ofat zonasi misolida. Toshkent davlat yuridik universiteti. Sciencebox.uz, 2025-yil.
2. Atrof-muhit holati to'g'risida milliy ma'ruza: O'zbekiston. IISD.org va O'zbekiston Ekologiya vazirligi ma'lumotlari.
3. NASA Earth Observatory. Aral Sea Eastern Basin 2014-yilda birinchi marta to'liq quriganligi haqidagi sun'iy yo'ldosh tasvirlari.